

Ján Baszkiewicz - Franciszek Ryszka, Historia doktryn politycznych i prawnych, Warszawa 1973, 467 s.; Henryk Olszewski, Historia doktryn politycznych i prawnych, Warszawa-Poznań 1974, 475 s.

Dve poľské učebnice dejín politických ideológií odzrkadľujú vysokú úroveň vedného oboru dejín politických ideológií v Poľsku a súčasne ukazujú aj vývinové tendencie bádania a vyučovania tejto disciplíny v Poľsku v posledných dvadsiatich rokoch. Preto oboznamujeme čitateľov s ich obsahom v jednej recenzii.

Spoločným východiskom autorov prvej a druhej učebnice sú v tejto historicko-teoretickej oblasti bazálne poľské práce neb. prof. K. Grzybowského: "Z Zagadnień metodologii historii doktryn politycznych", Czas. Praw.-Hist., T. VIII., 21, 1956, 297 an. a skriptá "Historia doktryn politycznych a prawnych", Krakov 1959, I. diel (druhý diel nebol dokončený následkom tragickej smrti autora). K. Grzybowski je znalcom tejto disciplíny a príslušnej literatúry z druhej pol. 19. st., tzv. dejín filozofie práva. Dejiny sa obmedzili na prezentovanie veľkých teoretických systémov, vytvorených veľkými mysliteľmi, cez oslabenia elitárnej koncepcie identifikujúcej doktrínu so systémom koncom 19. st., keď niektorí meštiackí historikovia rozšírili svoje bádanie aj na analýzu prejavov politikov, politických dokumentov, reprezentačných diel krásnej literatúry, výtvarného umenia, odzrkadľujúcich ideologické ovzdušie toho - ktorého obdobia. Až marxistické poznanie zdoraznilo, že základom aj tejto disciplíny je ekonomická základňa spoločnosti a celkové spoločenské vedomie skúmaného obdobia. Obe publikácie vychádzajú z tézy K. Grzybowského, že dejiny politických ideológií, sú dejinami pohľadov na politickú štruktúru spoločnosti a v nej predovšetkým dejinami názorov na štát a právo. Zdoraznením "pohľadov" sa podčiarkuje čo najširšia heuristická základňa výskumu. Cieľom výskumu a výuky je vysvetlenie vplyvu pokrokových, ale i konzervatívnych a reakčných ideológií na rozvoj vedy o štáte a práve.

Učebnica Baszkiewicza a Ryszku vyšla prvý krát r. 1969, ako prvá úplná vysokoškolská učebnica. V r. 1973 vyšlo už tretie vydanie, ktoré v porovnaní s povodným textom je opravené a rozšírené o náčrt vedeckého socializmu a o boj leninskej teórie štátu a práva s revizionizmom. V prvých dvoch vydaniach chýbali tieto state. Autori zastávali názor, že výklad politických ideológií končí tam, kde začína výklad marxistickej teórie štátu a práva. To znamená, že autori sa ešte nedopracovali k ohraničeniu svojej disciplíny od všeobecnej teórie štátu a práva, resp. od všeobecných dejín štátu a práva. Z tohto aspektu písali svoju učebnicu, ktorej aj prof. Olszewski "ďakuje veľmi veľa", lebo mohol čerpať z hotových vzorov a využiť v širokej miere jej didaktickú hodnotu (str.

8). Učebnica robila však - podľa slov prof. Olszewského - právnikom pri "príprave na skúšky ... ťažkosti, obzvlášť čo do materiálu, dotýkajúceho sa XIX. a XX. st." (str. 8).

Tretie vydanie učebnice profesorov Baszkiewicza a Ryszku je didakticky hodnotné dielo, v ktorom sa zpracovali najnovšie vedecké poznatky svetovej literatúry, z pedagogického hľadiska veľmi účinným spôsobom, najmä pokiaľ ide o predsocialistické názory na štát a právo. Obsah tejto učebnice je tradične delený na ideológie otrokárskych štátov (kap. I-V), feudálnych štátov (kap. VI-X) a na kapitalistické a socialistické doktríny (kap. XI-XIV). Ťažisko práce je vo výklade predsocialistických ideológií. Kapitoly o starovekom blízkom Východe, Egypte, Grcku, Ríme a počiatkoch kresťanstva, obsahujú pregnantne formulovaný pohľad na najstaršie názory na štát a právo. Civilizácie v Indii, Číne, nehovoriac o Afrike a Amerike, autori len spomínajú s poznámkou, že sa s nimi nemožu zaoberať, pretože nemali bezprostredný vzťah k Európe. Týmto stanoviskom sa ale podčiarkuje prekonaný europacentralizmus, čo je na škodu diela. Predsocialistické ideológie zaberajú skoro tri štvrtiny textu, takže pre chýbajúci, aspoň krátky pohľad by sa bolo našlo miesto na úkor mnohokrát nepotrebných podrobností.

Následujúce kapitoly (počtom päť) sú venované feudalizmu. Ideologiu feudalizmu charakterizuje prof. Baszkiewicz rozborom diela jej najvýznamnejších predstaviteľov. Pravda, neopomenul načrtnúť celkovú epochu, jej významné spoločenské, ekonomické, kultúrne črty. Hlbokou analýzou, často presahujúcou úlohy učebnice, odкрýva pramene buržoáznej ideológie o štáte a práve v myšlienkovom bohatstve predchádzajúcich politicko-ekonomických formácií, menovite vo filozofických kategóriách, v pojmoch a formuláciách teoretických systémov. Učebný text predsocialistických ideológií je doložený faktografickými údajmi; je písaný z historického aspektu s analyticko-genetickou metódou a tým text získal skoro monografický charakter, so značnou didaktickou hodnotou.

Druhá časť knihy písaná prof. Ryszkom, má iné zameranie: ide o paralelný výklad kapitalistických a socialistických názorov na štát a právo. Materiál zpracoval v štyroch kapitolách (str. 283-464). V prvej rozoberá doktríny vzniklé po francúzskej revolúcii, od Viedenského kongresu r. 1815 do buržoáznych revolúcií r. 1848-1849. Poukazuje na význam triedneho boja proletariátu a končí vznikom marxizmu, prelomom v dejinách ideológií štátu a práva, reprezentovaným Komunistickým manifestom. Potom sa zaoberá ideológiami v Nemecku, kontrarevolučnými doktrínami vo Francúzsku, kritickým liberalizmom a skepticizmom. Hodnotí tieto názory kriticky, ale objektívne, synteticky, bez faktografickej záťaže.

Dalšia kapitola s nadpisom "Socialistické doktríny: od utópie k vede", obsahuje prehľad programov revolučných a národnooslobodzovacích hnutí revolučných demokratov, chartistov a revolúcií r. 1848-1849, teóriu utopistického socializmu, anarchizmu. Potom nasleduje krátka stať o vedeckom socializme, o Marxovi a Engelsovi. Výklad je výstižný, ale nie je sklbený s predchádzajúcim textom. Napokon sa autor zaoberá "evolúciou socialistických programov do prvej Internacionály". Nasledujúca kapitola s nadpisom "U konca storočia, éra pozitivizmu", obsahuje rozbor pozitivistických teórií v Anglii, v Nemecku, vo Francii, ďalej neohistorizmus a korporacionizmus. Autor hodnotí kladné stránky pozitivizmu v oddelení vedy o štáte a práve od ostatných humanistických disciplín, vo vytváraní medzinárodnej právnej terminológie a vo vplyve na kodifikácie v buržoázných krajinách. Na druhej strane, pozitivizmus legitimoval každú formu štátu resp. štátneho zriadenia, tedy i fašistické systémy.

Posledná, 14. kapitola s nadpisom "Počiatky XX. st. Na prahu súčasnosti", začína charakteristikou krízy kapitalizmu z aspektu diela V. I. Lenina, reformizmom a revizionizmom marxizmu. Pokračuje významom sociológie pre právnú vedu, psychologickou teóriou, funkcionalizmom a realizmom v Amerike, normativizmom v Rakúsku a decizionizmom v Nemecku. Autoritarizmom a fašizmom sa zaoberá autor v osobitnej podkapitole. Posledná podkapitola sa zaoberá marxisticko-leninskou teóriou štátu a práva a bojom proti revizionizmu. Tu nájdeme krátku charakteristiku II. Internacionály a učenia Lenina o diktatúre proletariátu. Posledné stránky knihy sú venované počiatkom sovietskej vedy o štáte a práve, s poukazom na to, že ďalší vývin marxistickej teorie štátu a práva už nepatrí do učebnice politických ideológií. Druhá časť knihy nie je preťažená faktami, aspekt zpracovania je viac teoretický, so syntetickým a kritickým pohľadom a postojom k buržoáznym teóriám. Paralelitou výkladu trpia časti o marxizme-leninizme, i keď tento výsledok určite nebol predvídaný autorom.

Učebnica prof. Olszewského reprezentuje ďalší významný krok dopredu vo vývine disciplíny. Na podklade dosiahnutých výsledkov v r. 1956-1973, formuluje autor miesto tejto disciplíny v programe štúdia právnikov justičného a administratívneho smeru v Poľsku. Tým sa mu podarilo spresniť rámec, rozsah, obsah a spôsob podávania učebnej látky. Konštatuje (str. 7-8): Dejiny politických a právnych doktrín obohacujú teoretické vedomosti poslucháčov. Spolu s ostatnými historickoprávnymi predmetmi, s politickou ekonómiou, propedeutikou filozofie a s teóriou štátu a práva pomáhajú lepšie porozumieť problémy vedy o štáte a práve v súčasnosti. Prehĺbujú historickoprávne vedomosti poslucháča. Tým, že sa v Poľsku prednášajú v tretom študijnom roku, po dejinách štátneho

zriadenia, po rímskom práve a po dejinách filozofie, ukazuje sa integrujúca úloha tejto disciplíny. Štúdium tejto disciplíny výdatne pomáha porozumeniu mechanizmov a fungovania vlády, učí dialekticky uvažovať a komplexne chápať spoločenské a politické javy; učí pochopiť teoretickú reflexiu, historickú konfrontáciu a politickú verifikáciu; formuluje znalosti chápania politických programov, deklarácií; učí vyhnúť sa autoritatívnosti prejavu a pobáda k opatrnosti pri formulovaní prognóz. Podporuje u študenta vytváranie ovzdušia angažovanosti, formujúc integrálné a perspektívne tj. politické posudzovanie problémov prítomnosti. Inými slovami: dejiny politických ideológií môžu zohrať nie malú úlohu pri zvyšovaní politickej, včetně právnej kultúry poslucháča. Tento pohľad je obzvlášť významný, pretože právnické fakulty vychovávajú svojich poslucháčov aj pre činnosť v štátnom aparáte, v politickej a kultúrnej oblasti str.(7-8).

Realizujúc tieto myšlienky, nie je pre autora už problémom, kde končí výklad politických ideológií- ako v prvej učebnici-, v čom sa táto historická disciplína líši od teórie štátu a práva. V porovnaní s prvou učebnicou, táto druhá obsahuje iné rozloženie akcentov pri výklade.

Text o ideológiách otrokárskejších a feudálnych je zkrátený na nutné minimum (214 zo 465 strán), rozdelený do 5 kapitol (namiesto 10 u Baszkiewicza). Prítom obsah podkapitol je v podstate totožný s textom Baszkiewicza, ktorý je podkladom komprimovaného výkladu. Platí to aj pre výber ideologických smerov, systémov a reprezentačných mysliteľov.

Rozdiel pozorujeme v VII. kapitole s nadpisom "Kapitalizmus" (str. 214-277). V úvode zdovodňuje a vysvetľuje autor periodizáciu dejín buržoázných politických ideológií. Po náčrte ich genézy s hlbokými koreňami v renesancii, ktoré sa upevňovali v ovzduší racionalizmu a individualizmu osvietenstva 18. st., poukazuje na kristalizačný proces základných zásad buržoázneho pohľadu na svet, na štát, na právny poriadok v čase po nastolení buržoáznej moci v Anglii a v Holandsku, až po predrevolučné obdobie vo Francúzsku. V tomto období buržoázna ideológia si ešte nenárokovala monopolné postavenie a nebola vždy a všade antifeudálna. Situácia sa menila po francúzskej revolúcii, i keď kapitalizmus ako systém vládol len v časti Európy. Avšak kapitalistické výrobné vzťahy postupne prenikali do ekonomiky a do štruktúr štátneho zriadenia, čím sa zabezpečila prevaha kapitalistickej ideológie. Inak to bolo v druhej polovici 19. st., keď sa kapitalizmus prestal rozvíjať bez konfliktov, keď dominujúcim konfliktom - prinajmenšom od revolúcie r.1905 - sa stal triedny boj medzi buržoáziou a proletariátom. Preto sú buržoázne politické doktríny po r. 1848 iné, ako v predchádzajúcich decéniách. Rozhodujúci prelom nastal v r. 1914-1918; prvá svetová vojna dokončila

formovanie sa imperialismu ako nového štádia vývinu kapitalizmu. VOSR uskutočnila ideály socializmu. Triedny boj proletariátu s buržoáziou stal sa bojom dvoch protichodných systémov. Výsledky druhej svetovej vojny to ešte výraznejšie potvrdili. Preto revidovala buržoázia staré konštrukcie a vytvárala nové názory aj v oblasti teórie štátu a práva. Z tejto jasnej skratky rozboru vyplývajú tri periodizačné epochy formovania sa novodobého politicko-právneho myslenia: 1. od Viedenského kongresu do Komunistického manifestu (1815-1848); 2. od buržoázných revolúcií r. 1848-1849 do VOSR a zakončenia 1. svetovej vojny; 3. medzivojnové dve desaťročia a vývin po druhej svetovej vojne.

V súlade s touto periodizáciou zaoberá sa autor v ďalších častiach VII. kapitoly predovšetkým so spoločenskými a politickými konfliktami a systematikou doktrín v r. 1815-1848. Konkrétne sa zaoberá kontrarevolučnými doktrínami vo Francúzsku, evolučným konzervatizmom v Anglii, politickým romantizmom v Nemecku; osobitne historickou školou, politickým idealizmom a politickým liberalizmom. Potom nasleduje utopistický socializmus, ideológia ruskej revolučnej demokracie a napokon prehľad poľského spoločenského a politického myslenia.

III. kapitola je venovaná marxizmu (str. 277-298). Podkapitoly s názvom "Prízrak komunizmu - vesna ľudu v Európe"; "Tvorcovia vedeckého socializmu. Ideologické pramene - Marx-Engels"; "Dialektický materializmus"; "Historický materializmus". Kapitola končí naznačením smeru vývoja marxizmu, ako jedine konkrétne revolučného a proletárskeho programu, menovite po r. 1871: charakteristikou diela Plechanova, Kautského, Mehringa, Luxemburgovej, Liebknechta a reprezentantov sociálnej demokracie v Poľsku. Koncom 19. st. je marxizmus už širokým a hlbokým intelektuálnym prúdom, ktorý sa však pod vplyvom imperialismu narušuje reformistickými a revizionistickými odchýlkami, sústredenými v II. internacionále, ostro kritizovanej V. I. Leninom. Boj s marxizmom stal sa v r. 1848-1918 hlavnou tendenciou, ktorá prenikala a ovplyvnila buržoázne politické a právne myslenie.

Druhá periodizačná epocha zaberá ďalšie dve kapitoly. Kap. IX. má nadpis "Na prahu imperialismu (1848-1918)". Po náčrte hospodárstva, vedy, techniky, kolonializmu, sociálnych problémov, robotníckeho hnutia oboznamuje autor systematiku doktrín. Potom analyzuje a hodnotí najdoležitejšie buržoázne ideológie. Na prvom mieste právnický pozitivizmus, rozvoj liberalizmu v druhej pol. 19. st., sociologický darvinizmus, rasizmus a nacionalizmus a katolíckú spoločenskú doktrínu. V ďalšom sa zaoberá reformistickými prúdmi v socialistickom hnutí, osobitne s revizionizmom, anarchizmom a syndikalizmom. Kapitola je zakončená vysvetľovaním ideových konfliktov a krízou meštiackej ideológie v Poľsku v r. 1864-1939. Táto chronologická nepravidelnosť je odôvodnená osobitným

významom národných dejín a tým, že by táto stať narušila charakter a obsah posledných dvoch kapitol.

Kapitola X.s nadpisom "Marxizmus-leninizmus", obsahuje (str.358-386) výstižné hodnotenie diela V. I. Lenina, menovite jeho prínos v týchto oblastiach: rozvoj marxistickej filozofie, teória imperializmu, kritika reformizmu, teória socialistickej revolúcie, diktatúra proletariátu, zásady stranického riadenia. Kapitola končí názormi V. I. Lenina na komunizmus, ako na vyššiu fázu socializmu a na reálne problémy spojené s bezštátnou spoločnosťou, ktoré se rozvinuli v programových dokumentoch XXII.zjazdu KSSS r. 1961.

Po tomto samostatnom angažovanom texte, nasleduje posledná XI. kapitola (str. 386-475), v ktorej autor prehľadne vysvetľuje podstatné črty boja medzi ideológiou imperializmu a socializmu, a to z nekompromisného aspektu marxizmu-leninizmu. Tým sa podarilo autorovi odstrániť tie slabé stránky výkladu, ktoré sme konštatovali v prvej učebnici. Posledná kapitola s nadpisom "Imperializmus a socializmus" sa začína všeobecnou charakteristikou epochy. Menovite náčrtom spoločenského a politického ovzdušia v r. 1918-1971, stavom vedy a techniky, imperializmom a socializmom v medzivojnovom období 1918-1938, v druhej svetovej vojne a po r. 1945 do prítomnosti. Prof. Olszewski sa prikláňa k stanovisku autorov prvej učebnice, že analýza rozvoja teórie marxizmu-leninizmu v súčasnosti sa vymyká z rámca učebného textu dejín politických ideológií, ale napriek tomu sa rozhodol pripomenúť najdôležitejšie etapy tohoto vývinu, pretože "bez toho by výklad nebol ukončený" (str. 391). Plne súhlasíme s ním. Kapitola obsahuje bohatý materiál zo súčasných imperialistických politických a právnych teórií, a to v takom presvedčivom kritickom podaní, aké málokedy nájdeme v súčasnosti používaných našich a ostatných učebniciach socialistických štátov. Osobitne sa hodnotí normativistická, psychologická, solidaristická teória štátu a práva, funkcionalizmus v americkom práve (genéza, všeobecná charakteristika, právnický idealizmus a realizmus), súčasne koncepcie prirodzeného práva. Zvláštna podkapitola je venovaná ideológii fašizmu (pramene, demagógia, nacionalizmus, ideológia nepriateľa, vodcovský princíp, právna veda, povojnové zbytky fašistických systémov a neofašizmus). V ďalšom texte sa autor zaoberá s teóriou "Wohlfahrtstaat"-u (genézou, názormi Keynesa, základmi teórie štátu "blahobytu" a jej hodnotenie), ďalej neoliberalizmom a koncepciou sociálneho "Rechtsstaat"-u; teóriou konvergencie a štátom technokratov (teória revolúcie manažerov) a evolúciou pápežskej spoločenskej a politickej doktríny od Pia X. - do Pavla VI.a II. Vaticanum). Významná je charakteristika sociálnej demokracie v 20. st. (historický prehľad, Labour Party a sociálna demokracia v NSR) a tak-

iste socialistických názorov v štátoch Tretieho sveta (India, arabský socializmus, socialistické ideológie krajín Čiernej Afriky). Tieto state sú obzvlášť originálne, zakladajú sa na najnovšej, všeobecnej menej známej literatúre sovietskej, polskej i západnej. Aj nasledujúca kratšia podkapitola s nadpisom "Filozofia a sociológia súčasného antikomunizmu" je podložená najnovšou polskou povodnou a prekladovou literatúrou (prácami K. Grzybowského, J. J. Wiatra, K. Kolczyńskiego, G. Cogniota, J. Janecského a J. Bartosza). Posledná podkapitola (str. 460-463) s náčrtom rozvoja marxisticko-leninskej teórie štátu a práva po druhej svetovej vojne je reálne písaná stať, nezamlčujúca vážne peripetie vývinu a pozoruhodné výsledky sovietskej vedy, ako i výsledky v ostatných krajinách sveta (A. Gramsci, P. Togliatti, L. Lukács, A. Cornu atď.)

Po prečítaní knihy spomíname si na úvod, v ktorom autor pripomína právnikom, že dejiny politických ideológií nie sú ľahkým predmetom. Vyžadujú dobré znalosti z dejín štátu a práva, zo všeobecných politických dejín, z dejín filozofie, z dejín hospodárskych a spoločenských hnutí, včítane dejín najširšie chápanej kultúry. Slúžia osvojovaniu si súčasnej marxisticko-leninskej teórie štátu a práva, avšak súčasne používajú jej zovšeobecnenia a preto predpokladajú aj základné teoretické vedomosti; spomíname si na túto konštatáciu autora a súhlasíme s ňou. A pridávame: takáto učebnica dáva nielen poslucháčom, ale aj hotovým teoretickým a praktickým právnikom mocné impulzy k tomu, aby sa bližšie oboznámili s touto disciplínou, pokiaľ ju nepoznajú. Pomožu im pri tom aj zoznamy vybranej literatúry. Sú na konci každej podkapitoly.

L. Bianchi